

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-1-137-150>

УДК 373.3/.5.043.2-056.2/.4:001.

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-4610-5081>

Алла Колупаєва,

доктор педагогічних наук, професор,

член-кореспондент НАПН України,

Інститут спеціальної педагогіки та психології імені М. Ярмаченка

НАПН України,

м. Київ

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5908-3475>

Оксана Таранченко,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,

Інститут спеціальної педагогіки та психології імені М. Ярмаченка

НАПН України,

м. Київ

ВИЗНАЧАЛЬНІ ВЕКТОРИ ТА ПРОГНОСТИЧНІ ОРІЄНТИРИ СИСТЕМНИХ ЗМІН В ОСВІТІ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. В статті представлено значущі зміни в розвитку освіти осіб з особливими потребами. На основі виявлених стадіальних закономірностей окреслюються прогностичні орієнтири для подальшого поступу освіти на найближчу перспективу. Підкреслюється, що системність трансформаційних освітніх перетворень потребує виявлення окремих чинників, що перешкоджають сталому поширенню інноваційних практик, які покликані сприяти соціоакадемічному інтегруванню осіб з особливими потребами. Окреслюються пріоритетні заходи, що можуть забезпечити якісний поступальний розвиток освіти осіб з особливими потребами в Україні. Серед них впровадження інклюзивної освіти, як потужного засобу досягнення соціального інтегрування. Наголошується на тому, що законодавче визнання імперативу інклюзивних тенденцій веде до системної руйнації освітньої сегрегації в Україні, а інклюзія визначається в національній освітній системі як основоположна трансформаційно-реформуюча суспільно-освітня тенденція. Підкреслюється, що нині людиноцентризм є соціокультурним вектором розвитку українського суспільства, а практичне втілення інноваційних світоглядно-педагогічних ідей є складною та критично важливою діяльністю. Серед векторів змін технологізація освітньої сфери є сучасним практикоорієнтованим механізмом втілення нових ідей, при цьому визначальною умовою її реалізації цюнайперше вбачається підвищення кваліфікації фахівців освітньої сфери. В статті підкреслюється, що перебудова системи освіти осіб з особливими потребами має забезпечитися комплексним розв'язанням завдань, пов'язаних із нормативно-правовим, організаційним, кадровим, науково- та навчально-методичним забезпеченням.

Ключові слова: освіта осіб з особливими потребами, інклюзивна освіта, соціальне інтегрування, людиноцентризм, імператив інклюзивних тенденцій, вектори освітнього реформування.

© Алла Колупаєва, Оксана Таранченко, 2021

Вступ. Кардинальні зміни в окремій країні та суспільстві можливі, насамперед, внаслідок глобальних змін усієї системи науки та освіти, позаяк саме вони стають рушієм сучасної та випереджальної економіки, як осердя благополуччя і розвитку суспільства, а відтак і суспільних перетворень на якісно новій світоглядній основі. Такі зміни мають відбуватися з урахуванням кількох складників, що тісно й логічно взаємопов'язані. Необхідне чітке усвідомлення того, яке саме суспільство прагне розбудовувати народ конкретної країни, оскільки для різних його типів має функціонувати і відмінна система освіти. З цього висновується наступний складник – відповідний характер і зміст освіти. Ще один з ключових складників – чіткий перелік радикальних, або ж системних першочергових заходів, необхідних для переформатування системи освіти відповідно до поступу суспільства, що розвивається в певній країні з її унікальним соціокультурним контекстом.

Реформування освітньої галузі, що триває в Україні вже певний час, передбачає глибинну реорганізацію всіх її структур, перебудову її фінансування, менеджменту, механізмів контролю її структурної вертикалі та горизонталі, зміну типів освітніх закладів та організацію нових інституцій, налагодження зв'язків між освітніми рівнями, переосмислення якості підготовки й підвищення кваліфікації педагогічних кадрів тощо. Але, найголовніше – докорінну зміну світоглядної парадигми в освітній сфері.

Ретроспектива соціокультурної динаміки змін у суспільстві, в соціально-економічній та суспільно-політичній сферах нашої країни розкриває виразні ознаки залежності моделі освіти дітей з ООП від сприйняття суспільством таких осіб. Зокрема, історико-педагогічний дискурс підтверджує, що інклюзивна парадигма – явище соціально і культурно зумовлене, тож закономірно виникає в суспільстві, де склалися відповідні чинники. Так, спорадичне привнесення інклюзивної парадигми в 2000-ні роки в освітній простір України було підтримано громадськими організаціями, прогресивними науковцями та освітянами-практиками, дотичними до системи спеціальної освіти. Таке сприйняття нових філософсько-педагогічних засад освіти осіб з ООП цілком закономірне, оскільки ґрунтовні наукові підмурівки розбудови освітнього-виховного поля вже закладалися когортою українських вчених (І. Бехом, І. Зязюном, В. Кременем, В. Огневюком, П. Таланчуком та ін.) [1; 2; 3]. У фокусі знакових концептуальних напрацювань цих і багатьох інших науковців є Особистість, Дитина, Людина, дитино- та людиноцентризм. Саме ці важливі стрижні наразі визначають соціокультурний вектор розвитку українського суспільства, а також гуманістичний освітньо-

виховний конструкт для плекання прийдешніх поколінь. На переконання В. Кременя, утвердження людиноцентризму є запорукою особистісного розвитку людини, а зрештою основним важелем розвитку суспільства та його демократизації (від виховання особистості на демократичних принципах, що обумовлюють основи її мислення й стилю життя, до демократичних засад існування суспільства). Саме утвердження людиноцентризму стало одним з принципів та основою нинішнього етапу реформи освіти. А це передбачає такий спосіб життя майбутніх поколінь, коли створюються всі умови для самореалізації кожної особистості, незалежно від того, ким вона є і чим займається¹. Таке бачення є основою інклюзивності в широкому сенсі.

Методологічний контекст сучасних освітніх інклюзивних процесів, які упродовж цих років дедалі ширше розгортаються в Україні, базується на світоглядних орієнтирах соціальної інклюзії – залучення всіх без винятку членів суспільства до соціального середовища. Найпотужнішим засобом досягнення соціального інтегрування визнано інклюзивну освіту, базисна ідея якої – від інтегрування в освітній заклад до інтегрування у суспільство – реалізується шляхом подолання, так званого інституційного менталітету, який ґрунтується на припущенні, що інтерновані особи не можуть жити самотійно, як інші члени суспільства, і стають пасивними та залежними.

Гене́за подолання соціальної (та її складової – освітньої) ізольованості дітей з особливими освітніми потребами (ООП), зокрема з інвалідністю, засвідчує складність цього процесу, який тривав упродовж майже двох тисячоліть: від ексклюзії на перших етапах розвитку суспільних стосунків; сегрегації в спеціально створених освітніх осередках і, нарешті, – до інклюзії, залучення дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітнього середовища.

Мета та завдання. Охарактеризувати критично значущі зміни в освіті, зокрема осіб з ООП, та на основі виявлених стадіальних закономірностей окреслити прогностичні орієнтири для подальшого поступу на найближчу перспективу. В цьому аспекті: виявити реперні точки опертя для забезпечення системності трансформаційних змін в освіті осіб з ООП; означити ті аспекти, що перешкоджають сталому поширенню інноваційних практик соціоакадемічного інтегрування осіб з ООП; окреслити пріоритетні заходи, що можуть забезпечити якісний поступальний розвиток освіти осіб з особливими потребами в Україні.

¹ Виступ президента НАПН України Василя Кременя на тематичному засіданні платформи «Ришельє-форум: державна служба для нової ери»: Київ/Одеса/Львів/Дніпро. 24 вересня 2021 р.

Методи дослідження: аналіз наукової літератури, нормативно-правових документів з елементами індукції і дедукції, узагальнення практичного досвіду для виявлення стану трансформацій в освіті осіб з ООП; латентно-структурний аналіз для виявлення прихованих змінних (ознак) та внутрішньої структури взаємозв'язків між окремими соціально-педагогічними феноменами; зіставлення та систематизація масиву даних для визначення прогностичних шляхів подальшого розвитку освіти осіб з ООП в Україні.

Результати дослідження. Аналіз суспільно-політичних і соціокультурних чинників, що були визначальними на шляху входження України до європейського освітнього простору та безпосередня участь у розбудові національної інклюзивної освітньої системи, дали змогу визначити методологічні трансформаційні зміни, які відбувались упродовж останніх десятиліть на тлі розгортання деінституційних процесів та поширення інклюзії.

Законодавчим визнанням імперативу інклюзивних освітніх тенденцій і початок системної руйнації освітньої сегрегації стало затвердження у 2010 році змін до закону України «Про загальну середню освіту», згідно з ратифікованою Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю та Факультативного протоколу до неї. Внесені законодавчі зміни нормативно затвердили створення спеціальних та інклюзивних класів для дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітніх навчальних закладах.

На цьому етапі становлення інклюзивної освіти в Україні здійснювались перші кроки початкового втілення інклюзивної практики, розпочалась законотворча діяльність стосовно затвердження інклюзивних ініціатив, відбувалось розроблення науково- та навчально-методичного забезпечення інклюзивного навчання з урахуванням особливостей національної освітньої системи. У цей період в український освітній простір інклюзія увійшла як трансформаційно-реформуюча освітня тенденція.

З ухваленням у 2017 р. закону «Про внесення змін до Закону України "Про освіту"» розпочалась системна розбудова інклюзивної освіти, оскільки першочергово дітям з ООП було надане право здобувати освіту в усіх освітніх закладах, зокрема безоплатно в державних та комунальних, незалежно від «встановлення інвалідності» [12]. Також передбачено можливість запровадження дистанційної та індивідуальної форм навчання; отримання психолого-педагогічної та корекційно-розвиткової допомоги; створення інклюзивних та спеціальних груп (класів) у загальноосвітніх навчальних закладах та забезпечення архітектурною доступністю; залучення додаткових фахівців (корекційних

педагогів, психологів та ін.); розроблення відповідного програмно- та навчально-методичного забезпечення; запровадження новітніх технологій та методів навчання, а також використання ресурсів спеціальних закладів освіти тощо.

Засадничі шляхи розбудови інклюзивної освіти в Україні визначено у прийнятому у 2017 р. Законі України «Про освіту», за яким передбачається створення системи освіти нового покоління, що забезпечить умови для здобуття освіти всіма категоріями громадян України, а також в інших базових документах, які визначають поступ освіти осіб з ООП [9; 13; 14]. Реалізація завдань щодо розбудови інклюзивної освіти в Україні, окреслених законодавчо, унормовується сучасними підзаконними актами, які регулюють організацію інклюзивного навчання у закладах освіти, його кадрове, програмно – та навчально-методичне забезпечення, психолого-педагогічний супровід тощо

Нині освіта розглядається не як ідеологічне системоутворення, що сприяє виключно зміцненню державницьких механізмів, а як сфера соціальної діяльності, що побудована на наданні освітніх послуг. Сучасні методологічні освітні орієнтири зумовлені виконанням основної соціальної функції, яку повинна виконувати освіта – це функція трансферу. Методологічні концепції цієї функції, насамперед, передбачають визначення та задоволення потреб дитини шляхом надання освітніх послуг, базуючись на прогнозах її розвитку з урахуванням життєво-професійної орієнтації дитини та її родини. Це нове ідеологічне підґрунтя освіти дітей з ООП потребує переосмислення та реформатування світоглядних науково-педагогічних позицій, розроблення та впровадження новітніх освітніх технологій, в т. ч. управлінських, які мають стати основою системних освітніх трансформацій [16; 17].

Наразі система освіти осіб з ООП в Україні, розвивається дуально. Так, діти з особливостями психофізичного розвитку можуть навчатися як в спеціальних, так і в інклюзивних умовах. Прикметно, що кількість закладів середньої освіти з інклюзивним навчанням збільшується, як і численність дітей у них (за останні 4 роки в 4,6 рази збільшилась кількість інклюзивних класів та у 3,6 рази збільшилась кількість закладів з інклюзивним навчанням), а це свідчить про сприйняття нової освітньої парадигми всіма суб'єктами освітнього поля, яка є базовою у відповідних документах [8].

Поза тим, трансформації освіти осіб з ООП варто оцінювати як тривалу перебудову на новому світоглядному підмурівку.

Для чіткішого усвідомлення масштабів зусиль, необхідних для переходу на новий

щабель, доречно нагадати формулу успіху освітніх реформ М.Фулана, що виглядає таким чином: $E = MCA^2$, де:

E – коефіцієнт корисної дії системи,

M – мотивація до реформ (мета, воля, відданість учасників),

C – здатність до реформ,

A^2 – підтримка помножена на відповідальність.

Кожен компонент цієї формули – це виклик, який реалізовується конкретними людьми чи групами фахівців. Від їхньої майстерності та відповідальності залежить успішність цієї формули. В цьому випадку, на переконання М. Фулана, освіта не лише уможливить демократію та гуманізацію суспільства, вона зробить її життєво необхідною, що критично важливо в перебудові освіти осіб з ООП [4].

Такі зміни триватимуть певний час і коригуватимуться відповідно до суспільно-економічної динаміки поступу в нашій країні. Однак визначальні вектори загалом стало й незмінно зберігатимуться. Чи не найважливіший з них – відповідальність у кадровій політиці. Зокрема, передбачається, що менеджмент в освітній сфері має якісно вдосконалитись і провадитись із глибокою компетентністю та в прагматичних інтересах молодого покоління наших громадян.

Не менш складною та критично важливою для практичного втілення інноваційних світоглядно-педагогічних ідей є масштабна фахова підготовка та перепідготовка педагогічних кадрів (зокрема й освітніх менеджерів, кадрів новостворених інституцій та ін.) відповідно до нової освітньої парадигми (за уніфікованими програмами, зважаючи на глобальність та масштабність парадигмальних новацій). Беручи до уваги формулу М. Фулана, представлену вище, можна констатувати, що тривала підготовка та підвищення кваліфікації завжди і обов'язково мають передувати законодавчим і нормативним змінам. Натомість зворотний порядок гальмуватиме позитивні зрушення та призводитиме до знецінення ідей, самої суті прогресивних змін, і ймовірно до провалів у певному сегменті реформацій.

Складним і масштабним завданням бачиться й ще один вектор змін – технологізація освітньої сфери, як сучасний практикоорієнтований механізм втілення нових ідей. Зокрема, йдеться про розроблення, вдосконалення та якісну реалізацію у практичній площині окремих взаємопроникних кластерів: технологій освітнього менеджменту/управлінських технологій;

технологій співпраці («колаборації»); технологій сервісної підтримки; технологій асистування/«тьюторської» підтримки; технологій викладання; технологій соціокультурного перетворення (на рівні груп/класів → малої громади → ширшого соціуму → суспільства загалом).

Очевидно, що зважаючи на непередбачуваність і динамічність глобальних і локальних змін, неабияке значення у перебудові освітньої системи нашої країни має оперативність реагування на нові виклики – запровадження новітніх технологій навчання та розвитку (наприклад, наразі запровадження дистанційного навчання); запровадження навчання/розвитку дітей з якомога більш раннього віку (програм раннього втручання); організація освіти «другого шансу» для молоді й дорослих, які свого часу не змогли здобути на належному рівні/закінчити освіту.

Беззаперечно, що процес трансформацій малоймовірний без низки похибок чи невдалих кроків, тож конче важливі, зокрема, коригування й усунення недоліків у законодавчо-нормативному полі (понятійно-термінологічні недоречності чи неузгодженості, недоречні чи шкідливі для практики позиції тощо), а також періодична «звірка поступу» новацій. Критично важливе значення в період реформування системи освіти осіб з ООП, також має налагодження взаємодії педагогічних працівників з усіма іншими суб'єктами надання освітніх послуг і послуг супроводу (з опануванням специфіки розподіленого лідерства на різних етапах). Водночас слід усвідомлювати, що кожен освітній заклад є своєрідною проекцією кризових станів у суспільстві та сім'ї, тож необхідно, аби загальнодержавні цілі й орієнтири освіти визначалися з урахуванням їх досяжності для всіх учасників освітнього процесу.

Утримуючи у фокусі уваги всі попередньо означені вектори трансформацій, окреслимо кілька пріоритетних позицій, що можуть якісно вплинути на перебіг розвитку освіти осіб з ООП в Україні у найближчій перспективі. Зокрема:

- удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази у сфері освіти осіб з ООП з метою узгодження всіх положень, норм, понятійно-термінологічних визначень у чинному законодавстві України (йдеться і про документи інших міністерств);

- створення нормативно-законодавчого поля щодо забезпечення і фінансування **всіх** послуг супроводу (від народження і упродовж життя особам з ООП) та моніторингу їх забезпечення на базі єдиного Центру (наприклад, Державної служби супроводу). Це

передбачає об'єднання й узгодження дій, послуг, фінансування тощо щонайменше трьох міністерств (МОН, МОЗ, Міністерства соціального захисту);

- розроблення та впровадження Концепції про Державну службу супроводу; Примірного положення про Державну службу супроводу; примірних протоколів «діяльності та взаємодії» учасників освітнього процесу (на зразок «протоколів лікування» в медичній галузі, позаяк на тлі запровадження новації в освіті – ІРЦ, інклюзивне навчання тощо – збільшилась кількість суперечливих і конфліктних ситуацій. «Протоколи взаємодії» можуть на нормативному рівні регламентувати дії та повноваження всіх учасників);

- здійснення обліку всіх дітей з ООП від народження та створення відповідної електронної бази даних (єдиного реєстру в системі ІРЦ чи Державній службі супроводу) для забезпечення комплексної допомоги та супроводу, а також дотримання їх системності під час переходів на різні освітні рівні;

- упровадження раннього скринінгу, максимально раннє (з перших тижнів/місяців життя) виявлення порушень у розвитку дитини та надання комплексної медико-психолого-педагогічної та соціальної допомоги дитині (запровадження державних програм раннього втручання, забезпечення слухопротезування, кохлеарної імплантації, інших втручань тощо) з моніторингом у Державній службі супроводу;

- якісна трансформація існуючої системи спеціальної освіти осіб з особливими освітніми потребами із розширенням її функцій та удосконалення структури для забезпечення доступної, якісної освіти упродовж життя всім, хто цього потребує; розбудова її як ресурсної бази для поширення практики інклюзивного навчання, надання комплексу корекційних та ін. послуг, створення мережі раннього втручання та підтримки родин дітей з ООП, а також створення освітніх закладів нових типів;

- модернізація системи навчання осіб з особливими потребами шляхом впровадження сучасних ефективних, інноваційних технологій для забезпечення максимально можливого особистісного розвитку таких учнів, відповідно до їхніх індивідуальних потреб і здібностей, інтеграції в соціум на основі самоактуалізації, що забезпечить всім без винятку випускникам можливість досягнути загально визнаного мінімально-необхідного рівня знань і кваліфікації, сприятиме вирівнюванню шансів для розвитку здібностей молоді з особливими потребами, уможливить їхню конкурентоспроможність на ринку праці та свідому й активну участь в усіх сферах суспільного життя;

- підвищення професіоналізму педагогів та освітніх менеджерів; якісна реорганізація компетентнісно зорієнтованої фахової підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів; обґрунтування та запровадження критеріїв добору педагогічних працівників, що має забезпечити новий статус та фаховий рівень кадрів у сфері освіти, їх особисту відповідальність за компетентності й розвиток учнів; запровадження та забезпечення спеціальної підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів на *єдиних науково-методичних засадах* (нова концепція освіти дітей з ООП, МКФ, сучасні діагностики, інноваційні методики навчання та розвитку, програми раннього втручання, технології інклюзивного навчання, новітні технології в освіті осіб з ООП тощо); забезпечення спеціальної підготовки і перепідготовки фахівців ІРЦ та інших спеціалістів, для кадрового забезпечення Державної служби супроводу;

- проведення системних наукових досліджень у галузі освіти дітей та молоді з особливими потребами із залученням кадрів освітніх осередків з метою посилення науково-методичного підґрунтя проваджуваних реформ для забезпечення сталого розвитку системи освіти.

З огляду на це, важливим вбачається розроблення:

- спектру технологічних комплексів (кластерів) за відповідними напрямками: технологій освітнього менеджменту/управлінських технологій; технологій співпраці; технологій сервісної підтримки; технологій асистування/«тьюторської» підтримки; технологій викладання (в тому числі програм раннього втручання (розвитку та реабілітації); програм підготовки батьків до цілеспрямованої допомоги їхнім дітям в навчанні на різних етапах освіти, практико-орієнтованих програм індивідуального навчання та психолого-педагогічного супроводу залучення дитини з ООП в освітнє/соціальне середовище);

- навчально-методичних рекомендацій педагогічним працівникам щодо використання інноваційних технологій;

- універсального освітнього курикулуму, моделювання компонентів і змістового наповнення освітнього середовища;

- профдіагностичного та профорієнтаційного інструментарію для осіб з ООП з урахуванням компетентнісного, особистісно орієнтованого, індивідуального та диференційованого підходів для забезпечення максимальної їх самореалізації в сучасному суспільстві та можливостей здобуття професійної освіти (чи перекваліфікації) упродовж

життя;

- системи моніторингу оцінки якості освіти осіб з ООП;
- уніфікованого курикулуму для підготовки педагогічних кадрів та підвищення їх кваліфікації; тощо [11].

Обговорення. Прогностика розвитку освіти осіб з ООП в Україні, стисло представлена вище, віддзеркалює стадіальні закономірності поступу аналогічних систем освіти в більшості розвинених країн світу. Це висновується за результатами низки проєктів, що виконувалися спільно із зарубіжними дослідниками, як от: «Виклики та шляхи впровадження інклюзивної освіти в Канаді та Україні (порівняльний аспект) (2007-2008 рр.); «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» (2009-20014 рр.), «Дослідження демократичних освітніх реформ в Україні» (2015-2016 рр.) та ін.; національних проєктів: «Розроблення і впровадження Регіонального плану стосовно збільшення обсягів надання послуг з догляду на сімейній основі (реформування інтернатних закладів у м. Києві)» (2015-2018 рр.), «Розроблення програмно-методичного забезпечення інклюзивної освіти для ЗВО» (20018 р.) та ін., у процесі наукових стажувань, зокрема у провідних університетах Канади (Грента МакЮена, Ред Дір, Конкордія 2005, 2007 рр.), виконання грантових програм з освітнього лідерства та інклюзивної освіти у США («Відкритий світ», 2010 р., USAID, 2012 р.) та ін., а також науково-аналітичних напрацювань з науковцями Університету Грента МакЮена (Альберта, Канада) [10; 16; 17]. Окрім цього, компаративні дослідження (Л. Наконечна, М. Захарчук та ін.), а також практикоорієнтовані праці українських науковців, в яких висвітлювались ті чи інші аспекти зарубіжного досвіду (О. Мартинчук, Д. Мазін, І. Малишевська, Н. Софій, та ін.), засвідчують загалом співвідносні з українськими кроки та етапи розбудови освіти осіб з ООП [5; 6; 7; 15; 17].

Втім, попри загалом закономірний поступальний розвиток освіти осіб з ООП в Україні, що співвідноситься з соціокультурною еволюцією суспільства кожної окремої країни, в нашій країні можна відстежити і певну специфіку. Беручи до уваги спорадичність багатьох освітніх тенденцій, конче необхідна певна структурована система їх впровадження. Про це свідчать численні обговорення з практичними працівниками всіх регіонів України на низці велелюдних форумів (Міжнародних конгресах зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології (м. Суми 2015 р., м. Вінниця 2016 р., м. Київ 2017 р., м. Переяслав-Хмельницький 2018 р.); Міжнародних науково-практичних конференціях «Актуальні

проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі» (м. Київ, Відкритий Міжнародний університет «Україна», 2001-2019 рр.); веб-конференціях НАПН України для вчителів «Учені НАПН України – українським вчителям» (м. Київ, 2017, 2018 рр.), Всеукраїнському конкурсі «Вчитель року» у номінації «Асистент вчителя інклюзивного класу» (м. Запоріжжя, 2018 р.) та інших заходах різного рівня.

Під час обговорення методологічних, технологічних і нормативно-правових засад розбудови освіти осіб з ООП в Україні наголошувалось на тому, що в сучасній освітній системі простежується поступовий процес відлагодження багаторівневої та багатоваріативної взаємодії всіх суб'єктів, залучених до освітнього процесу, втім основоположним є узгоджене функціонування всієї системи освіти осіб з ООП, що насамперед потребує розроблення:

- уніфікованого курикулуму для підготовки педагогічних кадрів та підвищення їх кваліфікації;
- універсального освітнього курикулуму, моделювання компонентів і змістового наповнення освітнього середовища;
- діагностичного інструментарію для ІРЦ;
- системи моніторингу оцінки якості освіти осіб з ООП тощо.

Висновки. Очевидно, що перебудова системи освіти осіб з особливими потребами має забезпечитися комплексним розв'язанням завдань, пов'язаних із нормативно-правовим, організаційним, кадровим, науково- та навчально-методичним забезпеченням. Стратегія, тактика, механізми реалізації цих завдань залежать як від якості координування зусиль відповідних міністерств і відомств, наукових установ, закладів вищої педагогічної освіти та закладів системи післядипломної педагогічної освіти, представників громадських організацій, а також від фаховості самих цих зусиль.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. [навч.-метод. посіб.]. Київ: Либідь, 2003. 280 с. (Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади; Кн. 1).
2. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. Київ: МАУП, 2000. 306 с.
3. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційний аспект. Стратегія. Реалізація. Результати. Київ: Грамота, 2005. 448 с.
4. Майкл Фулан. Сила змін. Вимірювання глибинних освітніх реформ. Літопис, Львів, 2000. 269 с.
5. Малишевська І. А. Використання інноваційних педагогічних технологій в умовах інклюзивної освіти. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціальної та інклюзивної освіти :

Монографія. / І. І. Демченко, В. А. Білан, І. А. Малишевська [та ін.]. Умань: «ВІЗАВІ», 2018, Т. 1. С. 114–137.

6. Мартинчук О. В. Підготовка фахівця зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі: Монографія. Київ: «Видавництво «Центр учбової літератури», 2018. 367 с.

7. Наконечна Л. М. Узагальнений порівняльний огляд організації інклюзивного навчання в країнах Північної Америки та Україні. Збірник наукових праць. Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини. Випуск 1(21). 2020. С. 97-104.

8. «Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та План реалізації її першого етапу»: Розпорядження КМУ від 9.08.2017р. №526-Р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

9. Нова Українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи : Рішення колегії МОН України від 27.10.2016. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konczepczya>

10. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів: навч.-метод. посіб. / За ред. М. А. Порошенко та ін. Київ, 2018.

11. Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с.

12. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1315>

13. «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг»: Закон України № 2164. Урядовий кур'єр. 2010.

14. Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 779. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-%D0%BF>

15. Універсальний дизайн в освіті: посібник / Під заг. ред. Н. З. Софій. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 76 с.

16. Kolupayeva A., Taranchenko O., Danilavichute E. (2014), Special Education Today in Ukraine, in Anthony F. Rotatori, Jeffrey P. Bakken, Sandra Burkhardt, Festus E. Obiakor, Umesh Sharma (ed.) Special Education International Perspectives: Practices Across the Globe (Advances in Special Education, Volume 28) Emerald Group Publishing Limited, pp. 311-351 Series ISSN: 0270-4013

17. Loreman, T., McGhie-Richmond, D., Kolupayeva, A., Taranchenko, O., Mazin, D., Crocker, C., & Petryshyn, R. (2016). A Canada-Ukraine collaborative initiative for inclusive education in Ukraine: Participant perspectives. *School Effectiveness and School Improvement*, 27(1), 24-44. <https://doi.org/10.1080/09243453.2015.1018912>

References

1. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tehnolohichni zasady* [Education of personality: Vol. 1: Personality-oriented approach: theoretical and technological principles]. Kyiv: Lybid.

2. Ziaziun, I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realii* [Pedagogy of good: Ideals and realities]. Kyiv: MAUP.

3. Kremen, V. H. (2005). *Osvita i nauka v Ukraini – innovatsiyni aspekt. Stratehiia. Realizatsiia. Rezultaty* [Education and science in Ukraine – an innovative aspect. Strategy. Realization]. Kyiv: Hramota.

4. Fullan, M. (2000). *Syla zmin. Vymiriuvannia hlybynnnykh osvitnikh reform* [The power of change. Measuring in-depth educational reforms]. Lviv: Litopys.

5. Malushevzka, I. A. (2018). *Vukorustanna innovatsiynug tehnologiy v umovag inklusivnoi osvitu*

[Using innovative pedagogical technologies in inclusive education]. In I. I. Demchenko, V. A. Bilan, I. A. Malushevzka (2018). *Teoretuko-metodologichni zasady rozvutku spetsialnoi ta inkluzivnoi osvitu Uman: Vol. 1* (pp. 114-137). Uman: Vizavi.

6. Marnuncyuk, O. V. (2018). *Pidhotovka fakhivtsa zi spetsialnoi osvity do profesiinoi diialnosti v inkluzyivnomu osvitnomu sredovushchi* [Training of a specialist in special education for professional activities in an inclusive educational environment]. Kyiv: Vydavnytstvo «Tsentr uchbovoi literatury».

7. Nakonechna, L. M. Uzahalnenyi porivnalnyi ohlad orhanizatsii inkluzyivnoho navchanna v krainakh Pivnichoi Ameryky ta Ukraini [Generalized comparative review of the organization of inclusive education in North America and Ukraine]. *Zbirnik prats. Umanskyi derzavnyi Pedagogichnyi universitet im. P. Tychunu*, 1(21), 97-104.

8. The Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017). *Natsionalna stratehiia reformuvannia systemy instytutitsiinoho dohliadu ta vykhovannia ditei na 2017–2026 roky ta Plan realizatsii yii pershoho etapu* [National strategy for reforming the system of institutional care and education of children for 2017-2026 and the Plan for the implementation of its first stage] (Decree No. 526-P, August 9). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text>.

9. *Nova ukrainska shkola. Konceptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly* [The New Ukrainian School. Conceptual Principles of Secondary School Reform]. Retrieved from <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/konceptpcziya>

10. Poroshenko, M. (Ed.). (2018). *Orhanizatsiino-metodychni zasady diialnosti inkluzyivno-resursnykh tsentriv* [Organizational and methodological principles of inclusive resource centres]. Kyiv.

11. *Osvita ditei z osoblyvymy potrebamy: vid instytualizatsii do inkluzii* [Education of children with special needs: from institutionalization to inclusion]. In V. H. Kremen (Ed.). (2016), *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini* (pp. 68–77). Kyiv: Pedagogichna dumka.

12. *Pro osvitu: Zakon Ukrainy* [On education: Law of Ukraine]. 05.09.2017 p. № 2145-VIII. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

13. *Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro osvitu» shchodo osoblyvostei dostupu osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy do osvitnikh posluh: Zakon Ukrainy* [On Amendments to the Law of Ukraine «On Education» on the peculiarities of access of persons with special educational needs to educational services: Law of Ukraine]. 23.05.2017 p. № 2053-VIII. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-19#Text>

14. The Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). *Pro organizatsiiu inkluzivnoho navchannia v zakladakh pozashkilnoi osvitu* [The order of organization of inclusive education in the out-of-school education system] (Decree No. 779. August 21). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-%D0%BF>

15. Sofii, N. Z. (Ed.). (2015). *Universalnyi dyzain v osviti* [Universal design in education]. Kyiv: TOV «Vydavnychi dim «Pleiady».

16. Taranchenko, O., Kolupayeva, A., & Danilavichute, E. (2014). Special education today in Ukraine. In A. F. Rotatori, J. P. Bakken, S. B. Festus, E. Obiakor, & U. Sharma (Eds.) *Special education international perspectives: Practices across the globe (Advances in Special Education): Vol. 28* (pp. 311-351).

17. Loreman, T., McGhie-Richmond, D., Kolupayeva, A., Taranchenko, O., Mazin, D., Crocker, C., & Petryshyn, R. (2016). A Canada-Ukraine collaborative initiative for inclusive education in Ukraine: Participant perspectives. *School Effectiveness and School Improvement*, 27(1), 24-44. <https://doi.org/10.1080/09243453.2015.1018912>

*Alla Kolupayeva,
Corresponding Member of the NAES of Ukraine,
Doctor of Sciences in Education, Professor,
Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the NAES of
Ukraine,
Kyiv*

*Oksana Taranchenko,
Doctor of Sciences in Education,
Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the NAES of
Ukraine,
Kyiv*

DETERMINING VECTORS AND PROGNOSTIC GUIDELINES FOR SYSTEMIC CHANGES IN THE EDUCATION OF PEOPLE WITH SPECIAL NEEDS

***Abstract.** The article presents significant changes in the education development for people with special needs. Based on the identified stage patterns, prognostic guidelines for further education progress in the near future have been outlined. It has been emphasized that the systemic nature of transformational educational changes requires the identification of certain factors that hinder the sustainable spread of innovative practices that contribute to the socio-academic integration of people with special needs. Priority measures that can ensure high-quality progressive education development for people with special needs in Ukraine have been outlined. Among them is the introduction of inclusive education as a powerful means of achieving social integration.*

It has been emphasized that the legislative recognition of inclusive tendencies imperative leads to the systemic destruction of educational segregation in Ukraine, and inclusion is defined in the national educational system as a fundamental transformational-reforming social-educational tendency. It has been stressed out that today anthropocentrism is a socio-cultural development vector of Ukrainian society, and the practical implementation of innovative worldviews and pedagogical ideas is a complex and critical activity. Among the change vectors, the technologization of the educational sphere is a modern practice-oriented mechanism for implementing new ideas. The determining condition for its implementation is the specialists training in education sphere.

The article emphasizes that the education system restructuring for people with special needs should be provided by a comprehensive solution of problems related to regulatory, organizational, personnel, scientific and educational support.

***Key words:** education of people with special needs, inclusive education, social integration, anthropocentrism, the inclusive trends imperative, vectors of educational reform.*

Стаття надійшла до редакції 02.09.2021.
Стаття прийнята до публікації 13.10. 2021.